
Europa: ljuska bez jezgre. Prilog raspravi o kulturnim pretpostavkama Europske unije

DAVOR RODIN*

Sažetak

Iskustveno različite (multikulturalne) Europljane povezuju dva njima podjednako poznata i povijesno uvježbana programska pisma: *prvo* logičko-gramatičko i *drugo* znanstveno-tehničko. *Prvo* im omogućuje da izraze svoje nesvodive iskustvene razlike u formi svima razumljivog logičkog argumenta o kojem se može demokratski odlučivati, *drugo* im omogućuje da niveliraju sve razlike snagom znanstveno-tehničke nužnosti koja se ne obazire ni na logički ni na demokratski argument. Eurokracija i eurotehnokracija operira računđijski sa znanstvenim *algoritmima*, europski građani i eurooptimisti i europesimisti s *analogijama* svakodnevnoga govora i njegovim logičkim argumentima. Komunikacija među zagovornicima ovih dvaju programskih pisama, među ovim različitim medijima i različitim izvorima moći, može se postići samo pomoću prevođenja. No prevođenje nikada neće biti potpuno i bez ostatka vjerno, jer mediji su nesumjerljivi i uzajamno selektivno slijedi: *Tertium non datur*, ili vrijedi da svatko govori svojim govorom kojeg svi čuju, ali nitko ne razumije, pa onda slijedi pouka: *Nemo contra Europae nisi Europa ipse*.

Ključne riječi: Europa, Europska unija, kultura, identitet, povijest, nacija, gramatika, euroskeptici

Da bi se izbjegla samovoljna temporalizacija sadašnjosti, tj. pripovijesti o prošlosti i budućnosti Europe, danas se češće govori o različitim *inscenacijama* Europe pa onda i današnje EU, nego o promjenjivim pretpostavkama njezina kulturnog identiteta. Pretpostavke Europe i njezin identitet stoje u odnosu zastarjelog transcendentalnog *circulus vitiosus*: Pretpostavke određuju identitet, a identitet potvrđuje pretpostavke iz kojih je deriviran. Kad bi Europa imala svoje jednoznačne pretpostavke, tada bi imala i svoj jednoznačni identitet. Pa ipak, u suvremenom se znanstvenom pogonu radije raspravlja o kulturnim pretpostavkama europskog identiteta, nego o njegovoj inscenaciji. Navest ćemo primjere: Hagen Schulze, Dieter Ronte, Bernhard Großfeld, Holger Bonus, Wolfgang Wessels, Ludwig Kühnhardt, Hans-Gert Pöttering raspravljaju s historijskog,

* Davor Rodin, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Politička filozofija.

umjetničkog, pravnog, ekonomskog i politološkog stajališta o pretpostavkama europskog identiteta. Navedeni autori nisu ni filozofi ni teoretičari znanosti. Oni europski identitet i njegove pretpostavke ne žele filozofski utemeljiti, niti su skloni izići iz okvira svojih posebnih stručnih kompetencija. Oni se svjesno kreću u granicama svog stručnog selektivnog sljepila i opisuju pojam europskog identiteta sa stajališta svojih disciplina. Iz tih deskripcija oni izvode djelomično skeptične i optimističke progonoze o perspektivama Europske unije kao zajednice *sui generis*. Ono što u njihovim priložima daje naslutiti razinu trećeg stupnja refleksije samo je blagi “miris” systemske teorije u njezinoj neopozitivističkom, strukturalističkom obliku koji se oslanja na *binarne*, a ne *dijalektičke* pojmovne aranžmane. Neskrivena je namjera navedenih autora da europski identitet potraže u perspektivi kulture struke kojom se bave. Razumljivo je stoga da su historičar, historičar umjetnosti, jurist i politolog skloni govoriti o kulturnoj pozadini Europske unije sa stajališta kulture svojih struka kao što je i ekonomist Holger Bonus sklon kapitalističku tržišnu ekonomiju razumjeti kao vrstu kulture. Da se za riječ javio tehničar ili prirodoslovac, tada bi i oni prirodne znanosti i tehniku prosuđivali kao kulturne pojave i to s “punim pravom”, iako je pojam kulture inače problematičan. “Kultura je jedan od najgorih pojmova koji je ikada stvoren” (Luhmann, 1997.). Pod kulturom se podrazumijeva ili ono što ne pripada prirodi, ili evolutivni razvitak nekog područja djelatnosti slično agrikulturi ili marikulturi, političkoj kulturi i slično. Za Luhmanna je kultura ishod samopromatranja nekog sustava, stoga kulturi pribrajamo i ono što se nije izvorno držalo kulturom, primjerice: stanovanje, prehrana ili politika. Dakako, ako prihvatimo tezu da je kultura samopromatranje nekog sustava, tada nestaje uvriježeno mnijenje da kulturi pripada religija, umjetnost, slikarstvo, ali ne ekonomija, tehnika, politika ili čak birokracija. Teoretičari koji se pitaju o kulturnom identitetu Europe pošli su od razlikovanja kulture i prirode te počeli kopkati tamo gdje se Europljani najviše razlikuju, naime kulturno. Kako te očite kulturne razlike europskih narodnih zajednica mogu pomoći identitetu Europe te dapače poslužiti kao pretpostavka ujedinjene Europe? Mi mislimo da inzistiranje na pitanju o kulturnim pretpostavkama Europe služi euroskepticima za usporavanje tempa u pravcu europske političke unije, ma kako ona bila ustavno određena. Kultura je naime u naslijeđenom značenju riječi dezintegrativni, a ne integrativni čimbenik u Europi. Tako se Peter Graf Kielmansegg pita: “Zašto ne postoji značajni kolektivni identitet Europejaca kao Europejaca ...? Europa, pa i ona uži Zapadna, nije komunikativna zajednica, jedva da posjeduje zajedničko pamćenje, a tek vrlo ograničeno dijeli zajednička iskustva” (Kielmansegg, 1995.: 235). Slična mišljenja nalazimo i kod ekonomista čije djelovanje ne moramo bezuvjetno ubrajati u kulturu iako i oni posjeduju izvjesni kulturni osjećaj pa se stoga tako teško rastaju od njemačke marke. Kultura – kako su je nasuprot prosvjetitelja odredili romantičari – ne može biti pretpostavka ujedinjene Europe: “Sve to identitet, autentičnost, korjenitost, originalnost, jedinstvenost, ne može se komunicirati ... Sve aspiracije na autentičnost povlače se u nepriopćivo, ili ih se tretira kao mušice određenih osoba, grupa, etnija ili sekti” (Luhmann, 1999.: 51). Iz te je perspektive nacionalna država u svojoj političkoj i kulturnoj autentičnosti povijesna slučajnost koja s jednom drugom jednokratnom i autentičnom nacionalnom državom može imati samo slučajne odnose. S tog je stajališta Europska unija *slučajna zajednica* ili suvremena *inscenacija* koja je nastala pod pritiskom izvanjskih prijatelja (jača je bila u hladnom ratu i danas nakon 11. rujna 2001.) i čim nestane vanjski neprijatelj, ona će se raspasti na svoje autentične dijelove. Jer što je općenitost naspram pojedinačnog? Ili ritualna, mitska, simbolička, ustavna inscenacija, ili svima

razumljivo programsko pismo u kojem se autentičnost može izraziti kako bi postala pripočiva, pri čemu kad je pripočena, gubi svoju autentičnost.

Gore spomenuti teoretičari imaju oboje u vidu: mitsko-ritualnu samostojnu, nesumjerljivu Europu naroda i nacionalnih država i jednu zajedničkim *programskim pismom* insceniranu europsku komunikativnu zajednicu koja poprijeko siječe sve narodne države. Tako Wolfgang Wessels pripovijeda o *mitu preuranjene državne zajednice*, a Helmut Dietel razlikuje *fundamentalne* i *sekundarne* institucije nacionalnih država pri čemu se fundamentalne mijenjaju teško, a sekundarne lakše (Dietl, 1993.: 71). Na osnovi ovog razlikovanja temeljnih i sekundarnih institucija unutar nacionalnih država Holger Bonus izvodi mogućnost *dvostruke* kulture (Bonus, 1995.: 74). Takva nastaje kad se na razvijene nacionalne institucije bez dubljeg razumijevanja lokalne kulture mehanički “nakaleme” izvana preuzete sekundarne institucije. To se po njemu dogodilo kad su profesori ekonomije s Harvarda doletjeli u Moskvu i smjesta htjeli staviti u pogon američku tržišnu ekonomiju. “Budući da za tu implantaciju nisu bile ispunjene kulturne pretpostavke, pa dakako ni tržišno gospodarstvo kao kulturni fenomen, te sekundarne institucije stanovništvo nije prihvatilo: Običaji zemlje se suprotstavljaju inovacijama, te se na kraju pokazuju jačima (Dietl, 1993.: 73). *Mutatis mutandis* to vrijedi i za Europsku uniju kojoj se pokušava nametnuti demokratski politički ustav protiv čega stoje fundamentalne strukture nacionalnih država koje se na kraju pokazuju jačima. Holger Bonus spominje još nešto gore od dvostruke kulture, naime *odsutnost identiteta*. “U tom su slučaju, prema njemu, fundamentalne institucije jako oslabljene, ili dapače odumrle i ne mogu ispuniti životom sekundarne institucije koje im se nameću ... tako je izgledao Sovjetski Savez u svom kasnom razdoblju (Dietl, 1993.: 75). Logički gledano, to bi bio dobar predznak za promjenu paradigme od državnog kapitalizma u slobodnu tržišnu ekonomiju, ali uhodana sovjetska kultura nije dopustila lak prijelaz, nego mu se oduprla. I kod nas u Republici Hrvatskoj nije drukčije: I mi smo još daleko od kapitalističke privrede jer se i stanovništvo i mnoge političke stranke žustro odupiru tržišnoj rasprodaji naših preduvjeta proizvodnje: naše zemlje, našeg rada i naših industrijskih sredstava za proizvodnju. To se naziva rasprodajom obiteljskog srebra: Tako se mi Europi, ali i globalizmu, suprotstavljamo merkantilizmom 18. stoljeća. Budući da u Europi očito ne možemo govoriti o slabosti državnog identiteta kao fundamentalne političke institucije¹, Holgera Bonusa možemo držati čestitim euroskeptikom, jer, prema njemu, sekundarna su sredstva integracije koja nameće Europska unija u nacionalnim državama naletjela na živa suprotstavljanja, ali ne kao u nas zbog rasprodaje obiteljskog srebra, nego zbog nostalgije nacionalnih političkih elita ili “aristokracija” koje se nerado odriču kontrole nad političkim procesima u svojim nacionalnim državama. Naša će politička klasa tek s jačim približavanjem Europi osjetiti da gubi vlast u “vlastitom domu” pa će se i ona naknadno suprotstavljati procesima europske političke integracije.

U osnovi stvari izgledaju ovako: Takozvane kulturne pretpostavke Europe plasiraju euroskeptici protiv eurokrata i eurotehnokrata kao dezintegrativna, a ne integrativna sredstva Europske unije. To se u još većoj mjeri odnosi na proklamirani multikulturali-

¹ Werner Becker (2001.) drži da je nacionalna država najveća moguća institucionalna dimenzija solidarnosti i identifikacije jedne ljudske grupe.

zam i globalizam koje euroskeptici također upotrebljuju kao strašilo protiv eurooptimističnog zagovaranja procesa ekonomske i političke integracije.

Kakva argumentativna strategija stoji na raspolaganju eurooptimistima u polemici s navedenim kulturnim i političkim individualizmom kakvog zastupaju euroskeptici?

Ograničit ćemo se na opis frontova i ukratko ćemo prvo prikazati: argumente eurooptimista, zatim argumente euroskeptika i na poslijetku ćemo prikazati strukturalne razloge vlastitog “eurooptimizma.”

1) Navest ćemo najprije dostignuća koja eurooptimisti bilježe u stečevine europskog identiteta. Postoji europska himna, poseban europski blagdan, jedinstvena zastava sa zvijezdama, štitične vanjske granice, državni mit, europski parlament, glavni grad, ali i poseban europski sud, jedinstvene putovnice, vozačke dozvole, zajednički novac, europski nogometni prvak, europske auto-oznake i dakako, još mnogo toga u oblasti energije, gospodarstva, znanosti, obrazovanja, i tehnici. Što još nedostaje? Prema euroskepticima nedostaje pouzdana budućnost, no taj se manjak nastoji nadoknaditi izjavama poput ove: “Tko želi stvoriti nešto novo, mora biti spreman ići novim putovima i ne smije budućnost kopirati prema uzorku prošlosti” (May, 1995.: 15) “Potraga za novim poticajni je moment koji se može uočiti u svim oblastima europske kulture: u glazbi, kazalištu, kiparstvu, arhitekturi, pravu, znanosti i tehnici” (Ronte, 1995.: 46). “Napose pravo daleko nadilazi svoj puki tehnički razvitak. Ono posjeduje takvu znanstvenu ekspanzivnu snagu da nacionalna sunca pretvara u mjesece” (Grobfeld, 1995.: 61). Na kraju navedimo i najdražu parolu svih eurooptimista, naime misao Friedricha Schlegela iz davne 1810. godine: “Kao što postoji nevidljiva crkva, tako postoji i nevidljiva država, to je ona koja obuhvaća sve druge države: europska konfederacija (*Eidgenossenschaft*).” U nastavku Kühnhard i Pöttering misle da postojeći europski ugovori od Rimskih do onih iz Maastrichta i Amsterdama predstavljaju sastavne dijelove ustava, iako nisu tako imenovani (Kühnhard/Pöttering, 1998.: 394): “Engleska nas povijest poučava da i bez pisanog ustava može nastati ustav i to pribrajućim napredovanjem pojedinačnih dokumenata. Ustav u logičko-pravnom smislu ne postoji tek onda kada u duhu njemačkog iskustvenog blaga nađe ukočenu formu. Europa je od 1957. godine na putu na kojem se kumulira njezin ustav ...” (Kühnhard/Pöttering, 1998.: 350).

Navedeni aspekti pozitivne bilance kojom se diče eurooptimisti govore veoma malo o kulturnom identitetu Europe, a tek rudimentarno o političkom. Ta impresivna bilanca dosadašnjih mahom birokratsko-tehnokratskih uspjeha svjedoči o tome da se Europa ujedinjuje unatoč i mimo svoje kulturne i političke tradicije nepolitičkim i izvankulturnim sredstvima. Je li moguće zaključiti da se iza sintagme Europe kao *zajednice sui generis* koja nije ni politička ni kulturna, krije *nevidljivo* zajedništvo s onu stranu svega što je do danas utvrđeno kao zajedničko, dakle nova inscenacija Europe. Iza teza o *nevidljivoj crkvi* (Hegel) i *nevidljivoj državi* (Schlegel) krije se nova inscenacija Europe koja ne izrasta iz njezine jezgre, nego u nju kao praznu ljusku općenitosti tek urasta, slično raku samcu koji traži i mijenja prazne školjke svoga nestalnog utočišta.

2) Euroskeptici sumnjaju baš u tu birokratsko tehničku pozitivnu bilancu i suprotstavljaju joj listu kulturno političkih deficita. Njihova skepsa očituje se u pitanju: Može li se i kako Europa doživjeti u svakodnevicu da ne kažemo mitski? “Europski identitet utemeljen je u raznolikosti kultura europskih naroda i taj se identitet ne može

jačati time da se ta raznolikost nivelira, a baš je taj zadatak sebi postavila bruxelleska Komisija” (Bonus, 1995.: 90). Daljnja argumentacija kreće se u smjeru *paradoksa*: “Tematizacija ‘europskog identiteta’ time je znak ponajprije instinktivnog nahodjenja da se europska integracija ne shvati samo ‘tehnokratski’, ‘legalistički i ‘funkcionalistički’” (Wessels, 1995.: 102). Ako ne tako, onda politički i kulturno, a tu se sudaramo s nesumjerljivim kulturnim razlikama i s fundamentalizmom nacionalne države. Da bi pojačao svijest o političko-kulturnom deficitu koncepcije jedinstvene Europe, Wessels citira F. Braudela: “Nacija može postojati ako neprekidno traži samu sebe, ako se transformira u logici vlastitog razvitka, ako se stalno kao nezavisna suprotstavlja drugima, ako se identificira s onim najboljim i bitnim čime raspolaze, jer to je svim pripadnicima nacije poznato” (Wessels, 1995.: 105). Euroskeptička strategija je prozirna: Nasuprot nastojanjima eurokrata i tehnokrata pokušava se europski identitet kulturno-politički zasnovati, a unaprijed se zna da to iz navedenih razloga nije moguće, jer kultura i politika djeluju dezintegrativno. Tako primjerice Peter Graf Kielmansegg cilja u istom smjeru na takozvani demokratski deficit: Europi manjkaju komunikacijska, iskustvena i tradicijska svojstva kako bi se u njoj moglo demokratski vladati. Druga varijanta euroskeptičke argumentacije ima u vidu mogućnost, odnosno nemogućnost zaštite ljudskih prava unutar EU jer se zaštita tih prava reklamira kao legitimacija demokratskog ustava Europe. Tako Werner Becker zastupa tezu da se ljudska prava mogu najadekvatnije štititi u nacionalnoj državi kao najvećoj mogućoj zajednici solidarnosti, ali i to samo po visokoj cijeni svakog *stranca*² koji jedino samoprijegornim žrtvovanjem za svoju novu zajednicu može u njoj uživati³ zaštitu svojih posebnih ljudskih prava.

Euroskeptici nisu protiv Europske unije, oni je naprosto misle u klišeju tradicionalne nacionalne države i stoga jer to Europa nije, niti to može biti, sumnjaju u sve što je dosad postignuto i ne vide kako izići iz klopke nacionalne države. Budući da nema europskog naroda, misle oni, ne može biti ni europske države. Pitamo se je li to baš tako ili postoje i drukčije mogućnosti!

3) Pokušat ćemo strukturalno opisati postojeću teoretsku i političku podjelu Europe na eurooptimiste i europesimiste vizibilizacijom strukture europske historije. Time ćemo učiniti vidljivim ono što je suprotstavljenim stranama bilo nevidljivo. Iluminacija nevidljivoga zadatak je svake refleksije trećeg stupnja kakvu nalazimo u suvremenoj *responzivnoj fenomenologiji, sistemskoj teoriji i teorijama globalnog umreženja*.

Otkad je Europa od semitskog naroda Feničana nazvana “Ereb”, tj. zemljom tmine gdje sunce zalazi, a od Grka bila opisana kao amorfnost na sjeveru gdje životare barbari, ona je dva puta napuštala svoju tradiciju i dva puta neuspješno pokušavala novi početak.

Prvo napuštanje tradicije pokušali su Sokrat, Platon i Aristotel svojim zalaganjem za *pismenu* kulturu *logosa* nasuprot *analfabetskoj* usmenoj kulturi *mita*. Je li taj novi početak uspio? Europljani su od Sokratovih vremena doduše pismeni, ali analfabeti nisu ni

² To isto misli i Kant kad govori o *azilanskom pravu* kao *ljudskom pravu*.

³ Na prigovor da je euroskeptik Becker (2001.) odgovara da Europsku Uniju razumije u klišeju nacionalne države. On na Europsku uniju prenosi sve attribute poznate nacionalne države i tako na jednostavan način preskače preko njezina određenja *sui generis*.

danas zaboravili, a kamoli napustili tradiciju svoje usmene predaje. Biti Nijemac je usmenom predajom stečeni osjećaj i da bi se osjetila ta pripadnost nije potrebno prethodno studirati etnologiju. U kasnom srednjem vijeku otpočeli su pismeni barbari uz kršćansku tematiku pisati i na latinskom i na svojim divljim govorima o svojoj mitologiji. Ali čak ni zapisivanjem te viteške mitologije nije nestala njihova analfabetska prošlost, ona živi dalje u takozvanom mitu svakodnevice ili kao javno mnijenje.

Drugo napuštanje tradicije pokušali su ljudi poput Galileja, Kopernika, Bacona i Newtona pronalaskom novog *jednadžbenog znanstvenog pisma* koje se svojim algoritmima strukturalno razlikuje od *analognog pisma* i *njegove gramatičke i logičke* strukture.

Oba pokušaja napuštanja tradicije, kako one mitske tako i one vezane uz strukturu analognog pisma, "nisu uspjela". Sve su tri tradicije nesumjerljive paradigme i kao takve svaka za sebe zatvoreni autopoietički sustav koji živi i danas jedan pokraj drugog: *mit*, *logika pisma* i *znanstveni algoritam*. Suprotno starijim filozofijama povijesti koje su zastupale tezu o *kumulativnom napretku znanja*, suvremene teorije povijesti govore o *nesumjerljivim paradigmama* koje se međusobno ne prevladavaju niti nadmašuju, nego kontinuirano postoje jedna pokraj druge u labavom odnosu semantičke iritacije.

Dakako, spor između tradicionalne filozofije povijesti i njezinih suvremenih reinterpretacija nije riješen. Tako i danas jedni drže da je moguće prevladati razliku između europske mitske, literarne i znanstvene tradicije, dok to drugi pobijaju. S jedne strane Habermas svojom racionalističkom teorijom komunikativnog djelovanja zastupa staru tezu o kontinuiranom napretku civilizacije posredstvom *racionalnog* dijaloga, dok s druge strane Peter Graf Kielmansegg zastupa tezu o intransigenciji nacionalnih *iskustava* i tradicija te svojom mitologijom svakodnevice brani autonomiju nacionalne države. Ukoliko su razlike među europskim narodima iskustvene (Kielmansegg), utoliko su nesumjerljive pa ih nije moguće niti negirati niti prevladati u nekom višem jedinstvu; ako je pak riječ o nadiskustvenom logičkom umu koji je zajednički svim Europljanima, tada su razlike među njima neznatne.

Naravno, suprotnost između iskustva i razuma nije moguće pomiriti Hegelovom tezom o izvornom jedinstvu iskustva i razuma. Danas znamo da nema te treće nivelirajuće instancije (*tertium non datur*) te stoga stojimo pred mnogo težom zadaćom od Hegelove. Kako, naime, uigrati strategiju nenasilnog prevodenja jedne tradicije na drugu, tj. kako nepremostive razlike *mitske*, *literarne* i *znanstvene tradicije* dovesti do razine međusobnog razumijevanja i poštovanja njihovih razlika.

Mitska, literarna i znanstvena tradicija predstavljaju one razlike među Europljanima koje ih *paradoksalno strukturalno povezuju*. Ove razlike nije moguće prevladati u višem jedinstvu niti pomoću njih umanjiti postojeće razlike među Europljanima, jer te zajedničke strukture omogućuju specifična razlikovanja među europskim narodima. *Stoga je strah od politički jedinstvene Europe koja bi ugrozila posebne nacionalne kulture besmislena, jer su strukture koje Europljane dijele istovremeno one koje ih povezuju: Mitovi, gramatika fonetskog pisma i znanstveni algoritmi*. Uzmimo primjer: Razlike među europskim narodima koje su izražene gramatikom fonetskog pisma istovremeno su tom zajedničkom gramatikom nivelirane. Mitologija svakodnevnog života, gramatika i znanstveni algoritmi kao povijesno uigrana različita programska pisma omogućuju europskim narodima da tim zajedničkim programima izraze svoje međusob-

ne razlike. Navedene komunikativne strukture ili programska pisma omogućuju prikazivanje različitih iskustava Europljana, a da time što ih vizibiliziraju ne ukidaju niti ugrožavaju te razlike. Drukčije rečeno: zajedničke strukture komunikacije omogućuju vizibilizaciju razlika među Europljanima. Europljani se međusobno razlikuju i rafinirano diferenciraju, jer imaju izvrsna zajednička sredstva za izražavanje svojih međusobnih razlika. Ta iznimna mogućnost unutrašnjeg diferenciranja istovremeno je preduvjet mogućnosti galopirajućeg napretka zapadnog svijeta.

Na ovaj paradoks strukturalnog jedinstva koje generira diferencije teoretičari su različito reagirali. *Eurooptimisti* drže da je znanstveno-tehničko programsko pismo neutralno, objektivno i općenito vrijedeće, da nije paradoksalno te da mu u konstruiranju nove Europe treba dati prednost nad analogno-gramatičkim programskim pismom koje samo vizibilizira subjektivna mnijenja, moralna uvjerenja i kulturne razlike. Sve to, drže oni, treba potisnuti u privatnu sferu, a jedinstvenu Europu izgraditi na strukturama jednoznačnih znanstveno-tehničkih algoritama ili programskih pisama. *Euroskeptici*, naprotiv, drže da je analogna gramatika kojom pišemo i govorimo i kojoj povjeravamo naše jednokratne doživljaje svijeta jača i trajnija od znanstvenih algoritama jer čuva razlike koje znanstveno programsko pismo nivelira i ukida, ali pritom zaboravljaju da razlika između hrvatskog i njemačkog govora nije supstancijalna ni strukturalna, nego samo leksička. Navest ćemo primjer: Werner Becker opisuje u u svojoj knjizi *Das Dilemma der Menschlichen Existenz* prijelaz religijske simbolike kršćanskog morala u službu nekršćanske etike dvorske epske poezije (Becker, 2001.: 117). O toj junačkoj poeziji Becker kaže: “Riječ je o junaštvu, časti i prkosnoj smjelosti, ali i o sposobnosti da se suparnika svlada inteligentnom lukavošću. U središtu viteške etike stoji razvitak veoma njegovanog osjećaja za pravila igre jedne društvene elite čiji se članovi diče da su kao vladajuća manjina izdvojeni od većine” (Becker, 2001.: 117). Ovo rastavljanje kršćanskog i viteškog morala čitamo kao *prodor* usmene kulture Germana u kršćansku kulturu latinskog fonetskog pisma. Mislilo se da je tim pismenim fiksiranjem germanske mitologije nastupila kulturna promjena, ali ubrzo se otkrilo da se latinski govor na kojem je propovijedano kršćanstvo i na staronjemačkom propovijedano viteštvo služe istom gramatikom pa su se stoga ovi različiti moralni nazori brzo pomirili. Kršćansko je svećenstvo brzo prihvatilo privilegije izdvojenosti od većine vjernika te se i samo suprotno *Evandjelju* nametnulo kao privilegirana manjina. Drugim riječima, analogna gramatika latinskog pisma bila je bez teškoća u stanju pismeno prikazati divlje govore u kojima je živjela germanska tradicija i time je ne samo sačuvati u mediju pisma, nego joj u novom mediju otvoriti perspektive razvoja koji je pokrenuo restrukturiranje elita od *politice christiane* prema *narodnoj demokraciji* (Nitschke, 2000.). Pa ipak tom medijskom transformacijom nije oralna tradicija Germana iskorijenjena. Oralna mitska kultura živi dalje u suvremenoj mitologiji svakodnevice, ili kao *javno mnijenje*. Svi oni koji zastupaju tezu o autentičnosti izgovorene riječi, od Heideggera do Schmitta i Kielmansegga, u osnovi su *neomitolozi* i euroskeptici. Da rezimiramo: Samo nas mitologija svakodnevice dijeli, a čim počnemo pisati postajemo jedini drugima razumljivi, jer pismo kao drukčiji medij od govora automatski apstrahira od mita i hermeneutičke situacije koja suodređuje svaki govor stvarajući autentično njemačko iskustvo svijeta. Čim se njemački govor prevede na pismo i hermeneutička situacija zamijeni logosom gramatike, Nijemac postaje razumljiv ne samo Francuzima nego i Hrvatima. Pismo je u odnosu na govor

drukčiji medij koji Nijemce, Francuze i Hrvate pretvara u Europejce ne uzimajući im njihovu mitologiju svakodnevice u kojoj žive kao posebne povijesne vrste čovjeka.

Različiti govori Europejaca ukorijenjeni su u zajedničkoj gramatici stoga nas dijeli samo *govor* i *brbljanje* jer oni nisu suodređeni samo gramatikom nego i situacijski (mitski). S pismenim prikazima različitih kultura europskih naroda ne može se poricati jedinstvo Europe, ono što nas dijeli predliterarna je mitologija svakodnevice koja nam posreduje predpismeno ritualno razumijevanje svijeta. Ali mitologija svakodnevice ne pripada kulturi jer njoj nedostaje odstojanje od neposrednosti, ona je posve nereflektirana: Hrvati se poput zaljubljenika prepoznaju i razumiju i bez riječi. Europu ne možemo dovesti u pitanje kulturološki, nego samo mitološki: mit je ekskluzivan kao i ljubav. Mitologije su intransigentne jer su obilježene situacijski, a ne gramatički. Stoga je neomitologija posljednje sredstvo euroskeptičke opozicije novoj Europi. Europa se može prikazati u različitim medijima jer živi u različitim medijima koji se semantički iritiraju i stoga su prevodivi jedan na drugi, ali kako se vidi, ni jedan se prikaz ne može bez ostatka reducirati na drugi niti univerzalizirati. Mit međutim nije medij. Mit je nereflektirano jedinstvo koje danas nosi pejorativno ime *fundamentalizam*. U mitu ne postoje osviještene razlike među medijima pa na poslijetku ni razlika između života i smrti, Boga i smrtnika. Ovu egzistencijalnu kontroverziju između oralne i literarne kulture, između *logosa* i *mitosa* pokušali su prevladati Sokrat, Platon i Aristotel *redukcijom* mita na logos. Oni su otvorili novu logičku paradigmu, ali nisu odstranili mit. Njihov je logički argument pokušaj da se prevlada situacijski uvjetovana mnogoznačna *doxa* u oralnoj strukturi iskaza i da je se dovede do jednoznačnosti logičkog argumenta koji je nezavisan o situaciji u kojoj govorimo. Ili još drukčije: logički argument je redukcija mnogoznačnosti hermeneutičke govorne situacije na logički evidentni dokaz. Logička redukcija govorne situacije omogućila je drugačiji izgled svijeta koji se zatim kontinuirano razvijao ne samo nasuprot mnogoznačnosti oralne komunikacije, nego i naspram mnogoznačnosti prirodnih pojava i to i onda kad je izvorni analfabetizam zamijenjen javnim mnijenjem i brbljanjem kao nasljednicima onoga govora kojim su se ljudi sporazumijevali prije pronalaska pisma, gramatike i logike. Heideggerov entuzijastički pohod protiv brbljanja (Gerede) sredstvima fenomenološkog zrenja biti koja nam se otkriva prije i bez govora bio je samo neoplatonički pokušaj da se gramatički i logički reducirani govor vrati u puninu neposrednog mitskog razumijevanja života koji nije posredovan ni logikom ni gramatikom. Naravno da svaka mitologija, a pogotovo nanovo oživljena neomitologija, nosi u sebi elemente totalitarizma. Tako je i fašizam bio neomitološka inscenacija Trećeg Reicha.

Stara predplatonička i prearistotelovska oralno-mitološka kultura Grka živi i danas u praksi neoanalfabeta i neomitologa koji se skupljaju na javnim političkim, sportskim i glazbenim hepeninzima. Od Platonovih i Aristotelovih vremena razvija se Europa pravcem neprekidnog prevođenja mnogoznačnog govora u logiku pisma kao mjesta očitovanja istine nasuprot doksi, iskustvenim predrasudama i javnom mnijenju. Permanentni pokušaji da se ova razlika logosa i mita prevlada, ili dapače ukine, zajedničko je i obvezujuće nasljedstvo koje su Grci namrli svim Europljanima. Ova medijska razlika smisla govora i smisla logike pisma sili nas na nove pokušaje prevođenja i sporazumijevanja od čega Europljani, unatoč sporadičnim neuspjesima ne odusustaju. Ti se pokušaji prevođenja govora na pismo ne napuštaju jer su duboko usađeni u "kulturu" Europljana. Napuštanje te tradicije dovelo bi nas u apsurdnu situaciju *ili – ili* koja je argumentiraju-

ćeg Sokrata pretvorila u žrtvu entuzijastičkih istinozboraca, rapsoda i proroka koji su istinu tražili u dosluhu s muzama i Bogovima, a ne u logičkom argumentu. Kompromis među ovim dvjema kulturama postiže se danas kao i u Grka na način da se pisani prijevodi govornih razlika u stavovima dostavljaju na demokratsku potvrdu onima koji svoje mišljenje izražavaju neponovljivim govorom. Tim se prevođenjem danas bave eurokrati i tehnokrati. Govor neomitologa i nacionalnih entuzijasta koji sebe nazivaju euroskepticima i koji inzistiraju na neprevodivosti svojih mnijenja i osjećaja na svima razumljivo pismo, braneći tako svoje pravo na autentičnost, prevode eurokrati na svima razumljive pisane dokumente. Ovaj proces prevođenja kao i proceduru usvajanja tih pisanih prijevoda ili dokumenata treba razumjeti, jer on pripada europskoj tradiciji i nije ništa posebno ni problematično. Problem današnje ujedinjene Europe nije nedostatak zajedničkog govora, nego nesumjerljivost i stoga teška prevodivost svakog europskog govora na reduciranu logiku pisma koja je svim europskim govorima zajednička. Mnogoznačnost govorom prikazanog svijeta nije moguće iscrpiti pisanom riječju niti bez ostatka dovesti pod zajednički logički nazivnik. Nova Europa nastaje u situaciji kada je osviještena bit tog prevođenja kao i potreba da se ti prijevodi posebnih govora na opći govor logike pisma demokratski, ili na neki drugi način, usvoje. U proceduri usvajanja tih *ponovljivih* općenitosti gradi se ili inscenira nova Europa.

Takvo je stanje vladalo Europom sve dok se nisu za riječ javili ljudi poput: Galileja, Newtona, Kopernika, Kanta Oni su otkrili da je logičko-argumentativno ujednačavanje govorne mnogoznačnosti u potrazi za istinom nezadovoljavajuće. Logički argument ima samo snagu *nagovaranja* i *uvjeravanja*, ali nipošto nema moć prisilne promjene svijeta koju bi se moglo nadzirati i mjeriti onako kako to čine tehničke znanosti. Ti su ljudi osvijestili snagu znanstveno-tehnički provjerljivog *algoritma* matematičke prirodne znanosti koja eksperimentalno provjerava svoje jednadžbene iskaze. Husserl, Wittgenstein i Heidegger na različite su se načine prvi suprotstavili znanstveno-tehničkom potiskivanju logičko gramatičkog argumenta pokazujući pod kojim uvjetima zaborava svijeta života može funkcionirati znanstveno-tehnički algoritam kao uputu za prisilnu promjenu svijeta.⁴ Husserl je držao da su prirodne znanosti zaboravile na stvaralački subjekt koji je proizveo i same znanosti te je stoga čuvena znanstvena objektivnost egzistencijalno *opasna fikcija*, Wittgenstein je tvrdio da je težnja znanosti za jednoznačnom istinom besmislena poput geografske karte koja je posve identična teritoriju koji prikazuje, ali i stavom: "... kad bismo riješili sva moguća znanstvena pitanja, tada još ne bismo ni dotaknuli naše životne probleme" (Wittgenstein, 1976.: 114). Heidegger je najenergičnije branio autentičnost osobe nasuprot neautentičnog klišeiziranog *man* kao čovjeka bez svojstava kakvog je proizvela znanstveno-tehnička civilizacija kao *forma zaborava bitka*.

Strategija filozofski obrazovanih euroskeptičara u polemici protiv argumentativno i znanstveno uvježbanih eurokrata i tehnokrata koji žele nivelirati sve razlike jest "uzmak" u predargumentativno, predznanstveno *autentično* razumijevanje svijeta i života

⁴ Upravo uz tu visoku cijenu zaborava svijeta života nastoje eurotehnokrati pomoću znanstveno dokazivih zajedničkih interesa europskih narodnih država stvoriti, učiniti, proizvesti Europu. Tome se procesu niveliranja svih razlika suprotstavljaju europski neomitolozi i autentičari uz pomoć Husserlovih, Wittgensteinovih i Heideggerovih argumenata.

kakvo se očituje u svakodnevnom govoru. No što da se kaže o tim suprotstavljenim strategijama koje su, kako smo naglasili, nesumjerljive, dakle podjednako točne i podjednako na djelu. *Nijedna nije u pravu i sve podjednako i paralelno*. Što su onda takozvane kulturne pretpostavke Europe ako to nije ni logocentrizam, ni znanost i tehnika, ali ni neomitologija autentičnog govora i kazivanja koje je po definiciji nepriopćivo? Ili, drukčije rečeno, što je Europa ako se ne može ni argumentativno, ni znanstveno-tehnički, ni neomitološki niti objasniti, a kamoli utemeljiti.

U *postmodernoj situaciji*, da spomenemo Lyotarda, moglo bi se reći: Europa, ili čovjek kao Europejac jest *inscenacija općenitosti ili ljuska bez jezgre*. Postoji kao naša predodžba, ili inscenacija, tj. kao sredstvo tipično europskog prevladavanja sudbonosne ljudske *bezzavičajnosti* (bezjezgrenosti). S tog su postmetafizičkog stajališta fronte između eruooptimista i euroskeptika neproduktivne i u svojoj, kako metafizičkoj tako i neomitološkoj opremi, besmislene. Europa *ne izrasta* niti iz svojih mitoloških, niti iz svojih metafizičkih, bivših inscenacija ili korijena. Europa *urasta* u svoje korijenje, ona se ne može *iskorijeniti* nego se *ukorjenjuje* u svoj nedohvatljivi identitet. Europa pokušava uvijek nanovo svoju ljusku ispuniti nekom jezgrom koja bi je konačno legitimirala, ali ona, kako se pokazuje, nema sigurne i jednoznačne prošlosti, niti neku sigurnu budućnost, stoga ona i svoju prošlost i svoju budućnost neprekidno nanovo inscenira i mijenja. Europa je od početka u potrazi za svojim *identitetom*, kako se danas etiketira pojam *biti*. Dokumenti te potrage dostupni su u različitim europskim *govorima*, u *zajedničkom fonetskom pismu, njegovoj gramatici i logici* te u *znanstvenim sociolektima i algoritmima*. Semantička iritacija između fonetskog pisma i znanstvenih algoritama omogućuje specifičnu koordinaciju između tehničkog i političkog života suvremenih Europejaca. Fonetsko i znanstveno pismo su doduše dva različita nesumjerljiva programska pisma (Rodin 1986.), ali ona stoje u odnosu semantičke iritacije koja omogućuje prevođenje uz neotklonivi ostatak neprevodive razlike koji Luhmann naziva paradoksom⁵. Ono što se u znanostima i tehnici proizvodi to se može socijalno-politički primijeniti tek nakon odobrenja starijeg javnog mnijenja i njegove logičko-argumentativne obrade kao sredstva uvjeravanja i nagovaranja građana da demokratski prihvate ili odbace neku znanstveno-tehničku novinu. Odnos među zastupnicima znanstveno-tehničkog i logičko-gramatičkog uma obilježava dinamiku političkog života današnje Europe, pa i odnos između euroskeptika i eruooptimista. Postojano obilježje europskog *paradoksalnog* ili *ekscentričnog* identiteta koje je starije od novovjekovnog također paradoksalnog znanstveno-tehničkog uma⁶ je gramatika i logika fonetskog pisma koje je osobito prikladno da ljudsko uvijek posebno iskustvo učini univerzalno razumljivim i tako prikladnim za daljnje permanentne varijacije i promjene. To znači: Europljani se doduše iskustveno veoma razlikuju, ali kad ta različita iskustva napišu, tada se događa radikalna redukcija ovih iskustvenih razlika na svima razumljiv zajednički i prepoznatljiv logički *ostatak smisla*. To svojstvo fonetskog programske pisma omogućuje Europljanima da svoju

⁵ "Identitet Europe je tipično europsko operiranje u neposrednoj blizini paradoksa koji se međutim prešućuje" (Luhmann, 1997.: 173). Vidi i kod Brague (1993.)

⁶ Dakako znanstvenici će se pozvati na *Stari zavjet* i, suprotno našoj tezi, citirati *Knjigu postanka* 1. 28 koja sugerira nedemokratsku, tehničku vladavinu svijetom: "I blagoslovi ih Bog i reče im: Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji."

prošlost i svoju budućnost neprekidno slobodno mijenjaju prema zakonima gramatike koja funkcionira bez obzira na iskustvo i realitet, dakle vođena fantazijom kojoj nema granica. Brzi napredak u svim oblastima života koji izvire iz te, svim europskim govorima zajedničke, temeljne logičko-gramatičke komunikativne strukture kao programskog pisma *mašte* jest uvijek *drukčije inscenirani identitet Europe*. Dakako, ta mogućnost slobodnog gramatičkog variranja europske prošlosti i budućnosti baca drugačije *post-moderno* svjetlo na Europu i njezine velike mitske figure. Tako s tog novog gledišta možemo drukčije razumjeti i *promjenjivu* sudbinu Odiseja. Stari se Odisej nakon svih lutanja vratio na Itaku, jer je u skladu s cirkularnom teorijom napretka znao odakle je krenuo na putovanje pa se mogao, dapače morao, vratiti tom početku čak i pod uvjetom da je poput kralja Edipa htio izbjeći taj susret s unaprijed poznatom sudbinom. Današnji Europejac luta i ne može natrag u svoju domovinu jer ne zna gdje se ona nalazi pa je uvijek nanovo mora inscenirati, znajući istovremeno da ta inscenirana domovina koju je sam inscenirao nije zbilja, jer zna da ju je i kako ju je konstruirao.

Zaključno se može reći: Iskustveno različite (multikulturalne) Europljane povezuju dva njima podjednako poznata i povijesno uvježbana programska pisma: *prvo* logičko-gramatičko i *drugo* znanstveno tehničko. *Prvo* im omogućuje da izraze svoje nesvodive iskustvene razlike u formi svima razumljivog logičkog argumenta o kojem se može demokratski odlučivati, *drugo* im omogućuje da niveliraju sve razlike snagom znanstvenotehničke nužnosti koja se ne obazire ni na logički ni na demokratski argument. Eurokracija i eurotehnokracija operira računđijski sa znanstvenim *algoritmima*, europski građani i eurooptimisti i europesimisti s *analogijama* svakodnevnoga govora i njegovim logičkim argumentima. Komunikacija među zagovornicima ovih dvaju programskih pisama, među ovim različitim medijima i različitim izvorima moći može se postići samo pomoću prevođenja. No prevođenje nikada neće biti potpuno i bez ostatka vjerno, jer mediji su nesumjerljivi i uzajamno selektivno slijedi: *Tertium non datur*, ili vrijedi da svatko govori svojim govorom kojeg svi čuju, ali nitko ne razumije, pa onda slijedi pouka: *Nemo contra Europae nisi Europa ipse*.

Literatura

- Becker, W., 2001.: *Das Dilemma der menschlichen Existenz*, Kohlhammer, Stuttgart
- Bonus, H., 1995.: Europäische Identität aus ökonomischer Sicht, u: Gütersloch (ur.), *Auf der Suche nach europäischer Identität*, Europa Union Verlag
- Brague R., 1993.: *Europa – Eine exzentrische Identität*, Campus Verlag, Frankfurt/New York
- Dietl, H., 1993.: *Institutionen und Zeit*, Tübingen
- Großfeld, B., 1995., Europäische Identität aus juristischer Sicht, u: Gütersloch (ur.), *Auf der Suche nach europäischer Identität*, Europa Union Verlag
- Kielmansegg, Graf. P., 1995.: Läßt sich die Europäische Union demokratisch verfassen?, u: Gütersloch (ur.), *Auf der Suche nach europäischer Identität*, Europa Union Verlag
- Kühnhard, L. / Pöttering, H. G., 1998.: *Kontinent Europa*, Edition Interfrom, Zürich
- Luhmann, N., 1997.: *Die Kunst der Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt /M.
- Luhmann, N., 1999.: *Gesellschaftsstruktur und Semantik*, Bd. 4. Suhrkamp, Frankfurt /M.
- May, B., 1995.: Vorwort, u: Gütersloch (ur.), *Auf der Suche nach europäischer Identität*, Europa Union Verlag
- Nitschke, P., 2000.: *Einführung in die politische Theorie der Prämoderne 1500-1800*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt
- Rodin, D., 1986.: *Kommunikationsgrenzen in der Entwicklung der Wissenschaft*, Edition Akademie, Hamburg
- Ronte, D., 1995.: Europäische Identität aus kunsthistorische Sicht, u: Gütersloch (ur.), *Auf der Suche nach europäischer Identität*, Europa Union Verlag
- Wessels, W., 1995.: Europäische Identität aus politischer Sicht, u: Gütersloch (ur.), *Auf der Suche nach europäischer Identität*, Europa Union Verlag
- Wittgenstein, L., 1976.: *Tractatus logicophilosophicus*, Suhrkamp, Frankfurt/M.

Davor Rodin

*EUROPE: A CORELESS INTEGUMENT. A CONTRIBUTION TO THE
DEBATE ABOUT THE CULTURAL PRECONDITIONS OF THE EU*

Summary

Empirically different (multicultural) Europeans are linked by means of two familiar and historically well-drilled programmatic scripts: *the first one* is logical-grammatical and *the second* scientific-technical. *The first* enables them to express their irreducible empirical differences in the form of a universally comprehensible logical argument that can be democratically decided upon, *the second* enables them to level all differences by the power of scientific and technical imperatives that disregard the logical and the democratic argument. Eurocracy and Eurotechnocracy operate with calculatory scientific *algorhythms*, European citizens and Eurooptimists and Europessimists with *analogies* of everyday speech and its logical arguments. The communication among the proponents of these two programmatic scripts, among the different media and the different sources of power can be achieved solely by means of translation. However, translation is never going to be completely and totally faithful since the media are incommensurable; hence, mutually selectively it follows that *Tertium non datur*, or everybody speaks in their own languages heard by all but understood by none, hence the moral: *Nemo contra Europae nisi Europa ipse*.

Key words: Europe, European Union, culture, identity, history, nation, grammar, Euro-sceptics

Mailing address: Faculty of Political Science, Lepušićeva 6, HR 10000
Zagreb. E-mail: davor.rodin@zg.tel.hr